

UOT159.9

Səməngül Tacəddin qızı Abdullayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Şamaxı filialının müəllimi
<https://orcid.org/0000-0001-5089-4821>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(4\).149-152](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(4).149-152)

ERKƏN YAŞLI UŞAQLARDA OYUNLARIN KÖMƏYİ İLƏ HƏMYAŞIDLARI İLƏ ÜNSİYYƏTİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Саменгуль Таджаддин гызы Абдуллаева
преподаватель Шамахинского филиала Азербайджанского Государственного Педагогического
Университета

РАЗВИТИЕ ОБЩЕНИЯ СО СВЕРСТНИКАМИ С ПОМОЩЬЮ ИГР У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Samangul Tajaddin Abdullayeva
teacher at Shamakhi branch of Azerbaijan State Pedagogical University

DEVELOPMENT OF COMMUNICATION WITH PEERS WITH THE HELP OF GAMES IN EARLY AGE CHILDREN

Xülasə. Məqalədə erkən yaşlı uşaqların öz həmyaşıdları ilə ünsiyyətinin formalaşdırılması inkişaf etməsi məsələsinə toxunulur. Qeyd olunur ki, bunun üçün müxtəlif oyunlardan istifadə etmək olar: cütlərlə oyun, bir neçə həmyaşıdlarla oyun, əşyalardan istifadə edərək birgə oyun və s. Bundan başqa Azərbaycan milli oyunlarının elementlərini və xalq nağıllarını əks etdirən oyunlardan da yararlanmaq olar. Belə oyunların hər biri kiçik uşaqlar arasında qarşılıqlı müsbət münasibətin yaranıb inkişaf etməsinə töhfə verir.

Açar sözlər: *ünsiyyət, həmyaşıl, əşya, fərdi*

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования и развития общения детей раннего возраста со сверстниками. Отмечается, что для этого могут использоваться различные игры: игры в парах, игры с несколькими сверстниками, совместные игры с использованием предметов и др. Кроме того, вы также сможете насладиться играми, отражающими элементы азербайджанских национальных игр и народных сказок. Каждая из этих игр способствует возникновению и развитию взаимоположительных отношений между детьми раннего возраста.

Ключевые слова: *общение, сверстник, предмет, индивидуально*

Abstract. The article deals with the formation and development of early-age children's communication with their peers. It is noted that various games can be used for this: games with pairs, games with several peers, joint games using objects, etc. In addition, you can also enjoy the games that reflect the elements of Azerbaijani national games and folk tales. Each of these games contributes to the emergence and development of a mutually positive relationship between young children.

Keywords: *communication, peer, item, individual*

Qeyd etməliyik ki, erkən yaşlı uşaqların tərbiyəsi bir qədər diqqət tələb edən məsələdir və burada uşaqların fərdi xüsusiyyətləri mütləq nəzərə alınmalıdır.

Erkən yaşlı uşaqların davranışlarına nəzər salanda belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, onlarda

öz həmyaşıdlarına maraq, qarşı tərəfini diqqətini öz hərəkətlərinə cəlb etmək, birlikdə hərəkət etmək, həmyaşılının hərəkətlərini təqlid etmək kimi xüsusiyyətlərlə yanaşı onlarda nəyi isə bölüşməyi, əlində olanı qarşı tərəfə verməyi istəməsi kimi xüsusiyyətlər də özünü büruzə ve-

rir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, uşaqların böyük əksəriyyətində öz həmyaşıdları ilə ünsiyyət səviyyəsi olduqca aşağı səviyyədədir. Birlikdə oynanılan oyunları təşkil edərkən tərbiyəçilər uşaq ünsiyyətinin inkişafının dörd mərhələsinə uyğun olaraq bu və ya digər birgə oyun növündən istifadə edə bilər:

Birinci mərhələdə uşağın öz həmyaşığına subyekt münasibətinin formalaşması baş verir. Burada açar rol böyüklərə məxsusdur, məhz onlar uşağa digər uşağın da subyektliyini qeyd etməli, uşaqların oxşar bacarıqlara malik olduğunu, onunla oynamaq istədiyini qeyd etməlidir. Bu mərhələdə böyüklərin hər bir uşağa fərdi yanaşması əsasdır, ona görə də bu mərhələdə yalnız iki uşağın bir-biri ilə oyun oynamasını təşkil etmək daha məqsəduyğundur ki, bu da böyüklərin bilavasitə iştirakı ilə baş tutmalıdır. Oyunun davamında daha bir neçə uşağı bura cəlb etmək olar.

İkinci mərhələdə erkən yaşlı uşaqlara xas olan emosional-praktik qarşılıqlı fəaliyyət inkişaf edir. Belə qarşılıqlı fəaliyyət zamanı uşaqlar bir-birinin hərəkətlərini təkrarlamağa meyilli olurlar. Bu isə kömək edir ki, uşaq öz həmyaşığı ilə bənzərlik və ümumi maraqlarının olmasını hiss edir. Emosional-praktik mərhələdə böyüklər oyunu başlatmalı, müsbət emosional atmosfer yaratmalı, düzgün davranış nümunəsi nümayiş etdirməlidir.

Üçüncü mərhələ uşağı bu və ya digər rolu qəbul etməyə, yaşlıları ilə bu və ya digər rol vasitəsilə ünsiyyət qurmağa hazırlamağa xidmət edir. Erkən yaşlı uşaqlar hələ müstəqil şəkildə öz üzərinə hər hansı bir rolu götürmək, bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyəti nəzərdə tutan situasiya düşünüb tapmağı bacarmırlar. Buna baxmayaraq, onlar böyüklərin köməyi ilə təsəvvür olunan kontekstə daxil olub yeni məzmunlu situasiyaya qoşula bilirlər. Bu zaman çalışmaq lazımdır ki, sadə qaydaları olan oyunlara müraciət olunsun. Bütün bunlar uşağı məktəbəqədər yaş dövründə aparıcı rola malik olan süjetli- rollu oyuna hazırlayır.

Dördüncü mərhələdə uşaqların birgə əşyalı və məhsuldar fəaliyyəti inkişaf etməyə başlayır. Belə fəaliyyət uşağa oyun yoldaşının davranış və maraqlarına oriyentasiya olunmağa, onun hərəkət və fəaliyyətinin nəticələrinin nəticələrini nəzərə almağa istiqamətlənmiş olur. Ona görə

də bu mərhələ uşaqların bir-birinin subyektliyini qəbul etdikdən sonra baş tuta bilər.

Erkən yaşlı uşaqların öz həmyaşıdları ilə ünsiyyətinin formalaşdırılması inkişaf etməsi üçün müxtəlif oyunlardan istifadə etmək olar: cütlərlə oyun, bir neçə həmyaşıdlarla oyun, əşyalardan istifadə edərək birgə oyun və s. Bundan başqa Azərbaycan milli oyunlarının elementlərini və xalq nağıllarını əks etdirən oyunlardan da yararlanmaq olar. Belə oyunların hər biri kiçik uşaqlar arasında qarşılıqlı müsbət münasibətin yaranıb inkişaf etməsinə töhfə verir.

Cütlərlə oyunlar həyatının ikinci ilində olan, eyni zamanda məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə yeni daxil olmuş, hələ həmyaşıdları ilə ünsiyyət, birgə fəaliyyət təcrübəsi olmayan uşaqlar üçün xüsusilə vacibdir və öz həmyaşığından qarşı müsbət emosional – subyekt münasibətin yaranmasına, ünsiyyət tələbatının formalaşmasına şərait yaradır. Cütlərlə oyunların məqsədi kimi uşağın diqqətinin öz həmyaşığına yönəlməsini, eyni maraqlarının olması fikrinin formalaşdırılmasını başa düşmək olar. Bütün bunlar uşaqlar arasında subyekt-subyekt münasibətinin yaranması üçün olduqca vacibdir.

Uşaqlar arasındakı bu oyunlar bilavasitə qarşılıqlı fəaliyyətdə əşyalardan istifadə etmədən həyata keçirilir. Belə oyunlar zamanı uşaqlarda emosional komponent daha parlaq ifadə olunur, o, həmyaşığından hərəkətlərini təqlid etməyə köklənir. Bu oyunların mərkəzində böyüklər dayanaq balacaları özünün çıxardığı səsləri, yaxud da etdiyi hərəkətləri təkrar etməyə istiqamətləndirir. Uşaqların arasında olan böyüklər situasiyanın mərkəzinə çevrilir, sanki oyunun dirijoru kimi çıxış edən iştirakçıya çevrilir.

Uşaqların bilavasitə bir-birinə yaxın dayandığı, üz-büz durduğu oyunlar baxışların kontaktına, fiziki kontakta və emosiyalarını paylaşmağa maksimum şərait yaradır. Belə oyunlar uşaqların bir-birinə və iştirak edən böyüklərə baxması, ola bilər ki, bir-birlərinə nəvazişlə toxunması ilə başlaya bilər. Oyun müddətində balacalar kiçik stullarda, xalça üzərində, yaxud da böyüklərin qucağında (dizləri üzərində) həmyaşıdları ilə üz-büz əyləşə bilərlər. Başlangıçda tərbiyəçi onların hər biri ilə ayrı-ayrılıqda oyunu “oynayır”, daha sonra isə tədricən təşəbbüsü hissə-hissə uşaqlara ötürür. Məsələn, “Dovşan-dovşan” oynayan zaman tərbiyəçi əvvəlcə özü

uşağın əllərinə barmaqları ilə toxunur, onun barmaqlarını bir-bir qatlayaraq şeiri oxuyur, sonra isə balacalara da belə etməyi və tərbiyəçi və həmyaşdı ilə oyunu davam etdirməyi təklif edir. Uşaqların çətinlik çəkdiyi təqdirdə tərbiyəçi uşaqları kömək edir və şeirin ayrı-ayrı sözlərini, eləcə də bir hissəsini təkrarlamağa ruhlandırır. Bu tipli oyunları oynamağı nəinki hələ heç bir birgə oyun, ünsiyyət təcrübəsi olmayan erkən yaşlı uşaqlar, eləcə də yaşdrları ilə ünsiyyət-qurma tələbatı artıq formalaşmış uşaqlar da xoşlayırlar.

Bir neçə uşağın birlikdə oynaması onlardan daha çox diqqətlilik, müstəqillik və qaydalara riayət edə bilmək bacarığı tələb edir. Oyunlar balacalara birgəlik hisslərini yaşamağa kömək edərək onlarda həmyaşdrlarından ibarət qrupla emosional-praktik qarşılıqlı əlaqə yaratmaq bacarığını tərbiyə edir. Birgə oyunlar uşaqlara yaxşı tanış olan sadə hərəkətlər üzərində qurulmalıdır. Belə oyunlar uşaqları digər uşaqların davranış və hərəkətlərini diqqətlə izləmək, onları təkrar etmək, tərbiyəçiyə və oyun yoldaşına qulaq asmaq, öz hərəkətlərini tərbiyəçinin və yaşdrlarının hərəkətlərinə uyğunlaşdırmaq bacarığına yiyələnməyə təşviq edir. Oyunun gedişində tərbiyəçi balacalara birlikdə hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi təklif edir (hoppanmaq, əllərin yuxarı qaldırmaq, əl çalmaq, fırlanmaq və s.), onları bir-birinin hərəkətlərini yamsılamağa sövq edir.

Getdikcə uşaqlara növbə ilə dairənin mərkəzində dayanıb müstəqil olaraq yeni hərəkətlər düşünüb tapmağı, digərlərinin də həmin hərəkətləri təkrar etməsini tapşırmaqla tərbiyəçi oyunları mürəkkəbləşdirə bilər. Balacalardan zəncirvari şəkildə hər hansı hərəkəti (yanındakı yoldaşını sığallamaq, qucaqlamaq, onu adı ilə çağırmaq və s.) bir-birinə ötürmək tapşırıla bilər.

Əgər uşaqlar oyuna başlamaq təşəbbüsünü üzərlərinə götürürlərsə, onları mütləq dəstəkləmək lazımdır. Bu zaman uşaqlara təşkil etdikləri oyunda hərəkət sərbəstliyi vermək lazımdır. Lakin, əksər hallarda uşaqlar ora-bura qaçmağa o qədər aludə olurlar ki, bir-birlərinə demək olar ki əhəmiyyət vermirlər. Tərbiyəçi belə halda balacaların çox da aludə olmasına şərait yaratmadan onlara yumşaq tonla daha sakit xarakterli məşğuliyyət təklif etməlidir.

Beləliklə də hərəki, emosional cəhətdən dolu olan oyunlarla xalça üzərində yaxud da stullarda əyləşərək rahat oynanıla bilən oyunlar arasında balansı qorumaq lazımdır. Belə oyunlara uşaqların barmaqları ilə yerinə yetirdikləri oyunları aid etmək olar ki, bu zaman uşaqlar bir-birlərini yamsılamaqda çətinlik çəkmirlər. Bu oyunları günün istənilən vaxtında hərəki oyunlarla növbələşdirərək təşkil etmək məsləhətdir. Bu tipli oyunlar balacaların xoşuna gəlir və onları sakitləşdirir, onlardan naharı və yaxud digər fəaliyyətləri gözləyərkən istifadə etmək olar. Birgə fəaliyyətin inkişafına xalq oyunlarının təmsalında təkrarlanan sadə hərəkətlərin sözlərlə uyğunlaşdırılaraq xorla uşaq mahnılarının oxunması da təsir göstərir. Belə oyunlar iştirakçıların hərəkətlərinin və fiziki kontaktlarının sinxronluğuna istinad edir. Eyni anda dəfələrlə hərəkətlərin təkrarlanması uşaqları birləşdirərək onlarda hərəkətləri yamsılamaq tələbatını ödəmək rolu oynayır.

“Xor” oyunlarında balacaların öz hərəkətlərini oyun yoldaşının hərəkətləri ilə uyğunlaşdırmaq bacarığını inkişaf etdirməsi üçün maksimum şərait yaranır. Öz xarakterinə görə “xor” oyunları əyləncəli oyunlara bənzədiyi üçün bu oyunlarda uşaqlar arasında rəqabət hissi demək olar ki, tamamilə istisna olunur. “Xor” oyunları balacaları xalq poetik yaradıcılığı nümunələrinin də mənimsənilməsinə xidmət edir. Hərəkətlərin sözlərlə müşayiət olunması onların yerinə yetirilməsini asanlaşdırır, belə ki, uşaqlar bu yolla oyunun məzmununu dərk edərək anlayır. Bu tipli oyunlar uşaqların ünsiyyət təcrübəsini zənginləşdirir. Bir-biri ilə bu formada ünsiyyət quraraq onlar öz emosiyalarını ifadə etmək, hərəkətlərini nizamlamaq, həmyaşdının vəziyyətini başa düşmək, hərəkət dili ilə “danışmaq” və s. kimi bacarıqları mənimsəyirlər.

Tərbiyəçi bu oyunlar vasitəsilə uşaqların rəğbətini, onların inamını qazanaraq şüurlu olaraq qaydalara riayət etmələrinə nail olur. Bu oyunlara bəstəkarların asan yadda qalan uşaq mahnılarını və şairlərin şeirlərini əlavə etmək olar.

Əşyalarla və oyuncaqlarla birgə oyunlar uşaqlar arasında ünsiyyətin inkişafına xidmət edən xüsusi qrupu təşkil edir. Əksər hallarda erkən yaşlı uşaqlar əşyalarla oyunlara elə aludə olurlar ki, öz həmyaşdrlarına demək olar ki, heç əhəmiyyət vermirlər. Balacalar hələ bir-birləri

ilə oynamağı bacarmır, oyuncaqlara görə dalaşır, onları bir-birinin əlindən alırlar. Lakin əşya və oyuncaqların uşaqların qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsinə və birgə oynamaqlarına mane olması faktı bizə əsas vermir ki, onların ünsiyyət sferasından oyuncaqları tamamilə çıxaraq. Həmyaşlıqların oyun fəaliyyəti zamanı əşyalarla oyun elementlərini əks etdirən situasiyalar qurmaq çox əhəmiyyətlidir.

Birgə oyun zamanı oyuncaqları gizlətmək, top-top oynamaq, piramidaları yığıb-dağıtmaq, sonra yenidən qurmaq, kubik, qum və konstruktor oyuncaqlardan müxtəlif tikintilər (evciklər, qatar, yollar, piramidalar və s.) qurmaq, kuklalar üçün muncuqlar düzəltmək, böyük vərəqlərdə müxtəlif rəsmlər çəkmək kimi fəaliyyətlərdən istifadə etmək olar. Əşyalarla oyunlar uşaqların marağını cəlb etsin deyər

Süjetli oyun təşkil etmək daha məqsədə uyğun olar. Əgər balacalar süjetli oyunların bəziləri ilə artıq tanışdırlarsa gəlinciklərlə və digər oyuncaqlarla birgə oyunu təşkil etmək olar. Balacaların həmyaşlıqları ilə ünsiyyət qurmasına imkan verən xüsusi oyun və məşğələlər qrupun erkən yaşlı uşaqlarının həyatının ayrılmaz bir parçasına, onların vərdiş etdikləri, arzuladıqları və sevdikləri məşğələyə çevrilməlidir. Belə oyunları rejim saatlarının arasında, gəzinti zamanı, uşaqların sərbəst oyunları zamanı, bədən tərbiyəsi və musiqi məşğələlərində təşkil edib keçirmək olar. Erkən yaşlı uşaqların ünsiyyət qurması, oyun və məşğələlərə qoşulması bir çox hallarda problem yaratsa da, yuxarıda sadalanan üsul və vasitələrdən istifadə etməklə bu sahədə inkişafa nail olmaq mümkündür. Bir müddət keçdikdən sonra qrupda müsbət inkişaf tendensiyasını izləmək mümkün olacaqdır. Bu zaman həmyaşlıqlar ilə ünsiyyət səviyyəsi yüksələcək, uşaqların bir çoxu diaqnostik parametr üzrə orta və yüksək səviyyə nümayiş etdirəcəklər. Nəticədə uşaqlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə,

birlikdə hərəkət etmək və ünsiyyətə daha meyilli olacaqlar.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə uşaqlar məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə məhz erkən yaşlarında daxil olur və həmin dövrdə onlarda hələ öz həmyaşlıqları ilə ünsiyyət qurmaq bacarığı inkişaf etməmiş olur ki, bu da onların psixi inkişafında və inkişafında öz əksini tapır. Məqalədə biz belə bir fikir formalaşdırmağa çalışmışıq ki, birgə fəaliyyətin oyun formasından istifadə edilməsi erkən yaşlı uşaqların öz həmyaşlıqları ilə ünsiyyət qurma imkanlarının səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb ola bilər. Ünsiyyətin məhsulu kimi uşaqda öz “mən” obrazı haqqında fikir, eyni zamanda ətraf aləmlə qarşılıqlı münasibət formalaşmış olur. Beləliklə, ünsiyyət insanın öz inkişafında istifadə etdiyi ilk fəaliyyət növüdür. Birgə fəaliyyət forması kimi ünsiyyət insanın cəmiyyətdə inkişafının vacib və özünəməxsus şərti kimi çıxış edir.

Problemin yeniliyi. Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq uşaqların tərbiyə mövzusu daim yenilənir. Köhnə nəzəriyyələrin günümüzdə tətbiqi bəzən praktikada effektiv nəticə göstərməyə bilər. Səbəbi isə çox sadədir – inkişaf etmiş cəmiyyət. Məsələn, keçən əsrin 80-90-cı illərinin tərbiyə metodu ilə XXI əsrin tərbiyə metodu arasında fərqlər mövcuddur. Bu məqalədə erkən yaşlı uşaqların həmyaşlıqları ilə ünsiyyət quraraq təlimə qoşulması məsələsini nəzərdən keçirmişik. Burada açar rol böyüklərə məxsusdur, məhz onlar uşağa digər uşağın da subyektivliyini qeyd etməli, uşaqların oxşar bacarıqlara malik olduğunu, onunla oynamaq istədiyini qeyd etməlidir. Bu mərhələdə böyüklərin hər bir uşağa fərdi yanaşması əsasdır, ona görə də bu mərhələdə yalnız iki uşağın bir-biri ilə oyun oynamasını təşkil etmək daha məqsədəuyğundur ki, bu da böyüklərin bilavasitə iştirakı ilə baş tutmalıdır.

Bir müddət keçdikdən sonra qrupda müsbət inkişaf tendensiyasını izləmək mümkün olacaqdır. Bu zaman həmyaşlıqlar ilə ünsiyyət səviyyəsi yüksələcək, uşaqların bir çoxu diaqnostik parametr üzrə orta və yüksək səviyyə nümayiş etdirəcəklər. Nəticədə uşaqlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə, birlikdə hərəkət etmək və ünsiyyətə daha meyilli olacaqlar.

Ədəbiyyat:

1. Həsənova, P. Məktəbəqədər təhsildə pedaqoji ünsiyyət və onun müasir problemləri // – Bakı: Məktəbəqədər və ibtidai təhsil, – 2022. № 2, – s. 48-56.
2. Quliyev, B.S. Azərbaycan milli uşaq oyunları: Monoqrafiya. / B.S. Quliyev Bakı: Xəzər Universiteti, - 2016.-144 s.
3. Həsənov, A. M. Məktəbəqədər pedaqogika. / A.M. Həsənov. Bakı, 2015.

E-mail: semengul.abdullayeva@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub:29.05.2024